

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ב"ה

תיק 670130/3

בבית הדין הרבני האזורי ירושלים
לפני כבוד הדיינים:
הרב שלמה שטסמן — אב"ד

בעניין עזבון המנוח: פלוני
המבקשת: פלונית
נגד
המשיבים: אלמונית ואחרים

הנדון: דחיית בקשה לתיקון צו ירושה בטענת אליהבנת משמעות החתימה על הסתלקות

החלטה

לפנינו בקשה לביטולו או תיקונו של צו הירושה שניתן בעניינו של עזבון המנוח [פלוני].

רקע, טענות המבקשת ואסמכתאות
המבקשת היא בתו של המנוח.

בצו הירושה המדובר מוזכר שם המשיבה – אמה של המבקשת – אלמנת המנוח שעל פי הצו ירשה את מלוא עזבונו, וכן שמות בניו – אחיה של המבקשת – המשיבים, אף שלגביהם עולה מן הצו שאינם יורשים דבר מעזבונו. שמה של המבקשת נעדר מן הצו כליל.

המבקשת מלינה על היעדרות שמה מן הצו, אבל בעיקר מלינה היא לא על ההיבט הצורני שבו נבדל שמה משמות אחיה אלא ההיבט המהותי: היעדרותה – הדרתה מן הירושה עצמה, היבט שבו אין כל הבדל בין המבקשת לבין אחיה.

עיון בחומר המצוי בתיקי בית הדין ושצורף לבקשה מלמד כי המבקשת הסכימה בכתב לסמכותו של בית הדין ליתן צו ירושה בעניין עזבון אביה. המבקשת אינה חולקת על כך ולו זו בלבד אלא שהיא שבה וקובעת גם עתה כי הסמכות בעניין נתונה לבית הדין, אלא שהיא מבקשת כי תוכנו של צו הירושה ישונה.

עוד עולה מהחומר האמור כי המבקשת וכן אחיה חתמו על ויתור על חלקם בעיזבון לטובת אמם – המשיבה. יתר על כן, על פי כתב הוויתור החתום בידי המבקשת היא אף הקנתה לאמה את חלקה בעיזבון, כדרך שעשו גם אחיה בכתבי הוויתור החתומים על ידם וזאת אף שהדרישה לביצוע "קניין" היא דרישה הלכתית שאינה מופנית כלפי בתו של מנוח בעת שיש לו גם בנים.

דא עקא, לטענת המבקשת חתימתה זו נבעה מלחצם של אחיה שאמרו כי אם לא תחתום תפונה אמם מדירתה. עוד היא טוענת כי לא נאמר לה לא על ידי אחיה ולא על ידי בית הדין כי (בחתימתה) היא מוותרת על חלקה בעיזבון.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

המבקשת מציינת גם כי בדיון שבו ניתן צו הירושה – לא נכחה בעצמה בבית הדין, לדבריה אלה מסייע גם פרוטוקול הדיון שצורף לבקשה. יוער כי כפי שעולה מדברי המבקשת ומפרוטוקול זה גם שניים מאחיה-המשיבים לא נכחו בדיון. עוד יוער כי המבקשת אינה מעלה עובדה זו כטענה – ומכל מקום לא במפורש – אלא מציינת אותה כעובדה 'יבשה'.

עוד טוענת המבקשת כי עד לאחרונה לא ידעה כלל על קיומו של צו הירושה – עובדת קיומו נודעה לה במקרה לפני כחודשיים.

ניתוח העובדות והאסמכתאות והכרעה

שיהוי

צו הירושה ניתן לפני שמונה-עשרה שנה! בנסיבות אלה וקודם שנתייחס לכל טענה אחרת יש לומר תחילה כי טענותיה של המבקשת מוגשות בשיהוי רב, רב מאוד.

להצדקת שיהוי זה, לכאורה, טוענת המבקשת כי לא ידעה על קיומו של הצו.

לו הייתה המבקשת טוענת כי מעולם לא חתמה על מסמכי הבקשה לצו ירושה, קבלת הסמכות והוויתור – ההקנאה, וחתימותיה שעל גביהם מזויפות, היה מקום לבחון טענה זו ומכוחה לבחון גם אם ייתכן שלא ידעה כלל על הצו, אלא שהמבקשת מודה שחתמה על מסמכים אלה. בנסיבות אלה האם סבורה המבקשת כי עלינו להאמין כי אדם שחתם על מסמך שכותרתו הכתובה באותיות מאירות עיניים "בקשה לצו ירושה" לא ידע, משך שמונה-עשרה שנה לאחור מכן, אם אכן ניתן צו ירושה?

אתמהא.

נוסיף ונאמר כי לו הייתה המבקשת מודה כי אכן ויתרה על חלקה שלה בעיזבון היינו יכולים לקבל אולי – בדוחק – טענה שלפיה מאחר שוויתרה על חלקה לא התעניינה מאז בשאלה אם אכן ניתן צו או לא, אך מאחר שהמבקשת טוענת את ההפך הגמור, הרי שהסברה האמורה מופרכת מעיקרה.

גריעת שם המבקשת מצו הירושה

לו הייתה נטענת טענה שלפיה המבקשת לא חתמה על המסמכים היה מקום לראות באי-אזכורה בצו שעה ששמות אחיה מוזכרים בו – אף שאין להם על פיו חלק ונחלה בעיזבון – ראייה או לפחות דמות ראייה לכך שבית הדין הוטעה ולא ידע על קיומה של המבקשת, בכך היה נפתח פתח לביטולו של צו הירושה, אם כי היה זה פתח צר שכדי להיכנס בו היה צורך עוד בהרחבתו על ידי ראיות.

אבל כאמור לעיל, המבקשת אינה טוענת טענה כזו. היא מודה בפה מלא בעובדת חתימתה על המסמכים שמצויים בתיק לרבות מסמך ההקנאה והוויתור שנחתם בפני אב בית הדין דאז – הגר"צ אלגרבל. לפיכך – אמנם אי-אזכור שמה בעוד שמות אחיה מוזכרים מוזר קמעא, אך אין בו כדי לבסס טענה כלשהי, ובפרט לאור העובדה שהמוזרות האמתית אינה אי-האזכור של המבקשת אלא אזכור שמות אחיה, שכן אין צורך להזכיר בצו ירושה את שמותם של יורשים מן הדין שאינם מוכרזים בו כיוורשים בפועל.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

אין באי-אזכור שם המבקשת בצו, בהתחשב כאמור, כדי ללמד דבר וחצי דבר מלבד – אולי – על חוסר תשומת לב של פקיד בית הדין שהקליד את צו הירושה על פי הוראת והחלטת בית הדין (המצויה אף היא בתיק ומצורפת לבקשה שלפנינו), ואין בו כל סיוע לטענות המבקשת.

הוראות סעיף 155 לחוק הירושה והשלכותיו לענייננו

ראוי להעיר כי גם לו היינו מקבלים את כל טענות המבקשת לא היה בכך מן הדין כדי להצדיק את ביטולו או שינויו של צו הירושה.

מעיקר דין תורה: בת בין הבנים – אינה יורשת. אכן במרוצה הדורות נתקנו תקנות שונות שהעניקו לבנות זכויות בעיזבון האב – מהן מוחלטות בתנאים מסוימים כגון 'עישור נכסים' ומהן תלויות ברצונו של האב ומבוססות על מסמכי קניין שהיו מקובלים ונהוגים כגון 'שטר חצי זכר'. בפועל, במרבית המקרים מקנים הבנים מחלקם בירושה לאחיותיהם וחולקים עמם בשווה, ועל דרך כלל מעודדים בתי הדין אותם לעשות כן, אם כי לא פחות מכך מקובל וראוי כי יקנו את העיזבון להורה הנותר בחיים (בענייננו האם) כפי שנעשה במקרה שלפנינו.

מכל מקום – עיקר הדין הוא כאמור. לא נטען וכל שכן שלא הוכח שתקנת 'עישור נכסים' שייכת בענייננו, 'שטר חצי זכר' וכיוצא בו לא הוצג ומסתבר שלא נכתב על ידי המנוח מעולם, ואין צריך לומר שאחי המבקשת לא הקנו לה מחלקם בעיזבון.

סעיף 155(ג) לחוק הירושה קובע כי משהוסמך בית הדין לתת צו ירושה בענייננו של עיזבון מסוים מוסמך הוא לתת צו כזה על פי הדין הדתי הנוהג בו – אין צורך בהסכמה לכך אלא בהסכמה לסמכות גרידא שמכוחה יינק בית הדין את סמכותו לתת צו ירושה בענייננו של העיזבון המדובר. על עובדת הסכמתה של המבקשת בשעתו לסמכות אין היא חולקת, ואף כיום מודה היא בסמכותו של בית הדין, כאמור.

משכך, אף לו לא הסכימה כלל לוותר או על חלקה בעיזבון היה מוסמך בית הדין ליתן צו ירושה לטובת אחיה בלבד או – משהקנו הללו את חלקם לאמם – לטובת האם.

אלא שכאמור לעיל, בדרך כלל חותר בית הדין למתן צווי ירושה מוסכמים ה'מרבית שלום בעולם' ומעודד מתן חלק שווה לבנות כלבנים אם אין אלו ואלו מבקשים מרצונם הטוב להעביר את חלקם להורה הנותר בחיים. על אחת כמה וכמה שאין דעת בית הדין נוחה – בלשון המעטה – ממתן הסכמות או ויתורים כתוצאה של הטעיה או לחץ בלתי הוגן גם אם התוצאה הסופית של הצו אינה נזקקת כלל לויתורים אלה.

בית הדין אף מוסמך ונדרש במקרים של הטעיה או לחץ הנגלים לעיניו לפעול נגד המטעה או הלוחץ בכלים מכלים שונים החל בחיוב הוצאות משפט וכלה בהעברת החומר לגורמים המוסמכים כשעולה מן הדברים חשש לפלילים, וזאת כאמור, אף אם יכול הצו לעמוד ללא תלות בלחץ ובהטעיה.

לפיכך ולמעלה מן הצורך נתייחס להלן לטענות המבקשת כאילו היה בהן – לו התקבלו – להצדיק את שינויו של הצו.

טענת 'מתנה באונס'

לגופו של עניין:

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

לטענת המבקשת חתמה על המסמכים עקב לחץ שהפעילו עליה אחיה שטענו כי אי-חתימתה תגרור את פינוי אמם מביתה.

גם לו היינו מקבלים טענה זו – לא ברור כלל ועיקר שהיה בכך כדי לבטל את ויתורה של המבקשת על חלקה בעיזבון. לחץ שהפעלתו עשויה להיות עילה לביטול קניין הוא לחץ פסול שעיקרו איומו של מאן דהו שלפיו אם לא יעשה או לא יעשה חברו כך וכך ינהג הוא עצמו בדרך האסורה על פי דין. בענייננו: המבקשת ואחיה כאחד העבירו את חלקם בעיזבון לאמם – הם לא היו חייבים לעשות כן. אילו נמנעו אחי המבקשת מהעברת חלקם לאמם הרי שהיו הם עצמם יורשים חלק מהעיזבון ומכוח ירושה זו היו רשאים לעתור לפירוק שיתוף ולהביא לפינוי אמם מהדירה.

אכן התנהלות כזו – לו הייתה – הייתה מגונה בכל פה ומסתבר שהלכתית היה מקום לבחון אותה במשקפי מצוות כיבוד אב ואם ובמשקפי האיסור לצער אלמנה, והתמונה שהייתה נשקפת במשקפיים אלה במקרה כזה לא הייתה מלבבת, אבל משפטית – לרבות במבטא המשפטי של ההלכה, מבט של 'חושן משפט' ושל 'דין תורה' (להבדיל מ'לפנים משורת הדין') – אין מצוות ואיסורים אלה מונעים את האפשרות להקשיח את הלב ולממש את זכויות הירושה.

אם כך הדבר הרי שהלחץ האמור משמעו אמירת האחים לאחותם: אם רצונך שאנו נוותר על חלקנו בעיזבון או על האפשרות לממשו מידית – ותרי גם את על חלקך. אין זה לחץ פסול אלא הצעה לגיטימית, שהאחות-המבקשת בחרה לקבלה, בחירה ראויה להערכה ושאינה מחויבת, אך בחירה ולא תוצאת כפייה.

אמנם, לא ברור שכך פני הדברים: אפשר שגם לו רצו האחים לא היו יכולים לפנות את אמם מהדירה, על אף חלקם בה, וזאת מכוחם של תנאי הכתובה הכוללים את התחייבות הבעל-המוריש דנן לאשתו "את תהא יתבא בביתי ומתנא מנכסי כל יומי מיגר ארמלותיך". פנייה של האחים לאחותם שלפיה ויתורם על העיזבון מותנה בויתור מקביל שלה היא אפוא לגיטימית, אך אם היא כוללת אמירה שלפיה אם לא תעשה כדבריהם תפונה אמם מביתה – אפשר שיש בה משום הטעייה (אם גרמו לה לסבור כי בידם אפשרות לעשות כן בדין) או איום ולחץ בלתי הוגן (אם סברה כי יוכלו לעשות כן שלא בדין).

מכל מקום, יסודו של כל בניין זה הוא בקבלת הטענה שלפיה אכן הופעל לחץ כזה וכמבואר בשולחן ערוך (חושן משפט סימן רמב סעיף א): "הנותן מתנה מחמת אונס שאנסוהו ליתן אינה מתנה".

אלא ששוכרה של טענה זו בצדה – בהמשכו של אותו סעיף מבואר:

"[...] ואפילו אם אינו מוסר מודעא, אי ידעינן באונס אינה מתנה. לפיכך המוסר מודעא על המתנה, כתבינן ליה אף על גב דלא ידעינן באונסיה שהרי אפילו היתה המודעא שקר כיון שגילה בדעתו שאינו חפץ במתנה הרי היא בטלה."

לאמור: בניגוד למכר שביטולו בטענת 'אונס' דורש שני תנאים מצטברים – אונס ידוע ומסירת 'מודעא', במתנה די באחד משני התנאים האמורים, אבל אחד מהם לפחות אכן נדרש. בנידון דידן אין לנו כל ידיעה או ראיה התומכת בטענת האונס שמעלה המבקשת ביחס לויתור על חלקה בעיזבון, גם 'מודעא' בעניין זה לא מסרה המבקשת באותה עת.

משכך נפל יסודה של טענת האונס ומשנפל היסוד – נפל הבניין.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

למעלה מן הצורך נוסף ונאמר גם כי **טענתה הנוספת של המבקשת** – שאותה נבחן להלן ושלפיה לא הבינה כלל כי בחתימתה היא מוותרת על חלקה בעיזבון מערערת אף היא את יסודות טענת האונס – אף לו היו כאלה וחותרת תחת בניינה – **הרעוע בין כך ובין כך** – חתירה שיש בה כדי למוטטו לגמרי: מדוע יזדקקו אחי המבקשת להפעיל לחץ ולאיים על אחותם כדי שתחתום על מסמך הוויתור אם זו לא הבינה כלל שמדובר בויתור על זכויותיה?

טענת 'לא הבנתי'

עוד טוענת המבקשת ביחס למשמעות חתימתה – הוויתור על חלקה בעיזבון – כלשון המקרא האמור באבימלך "לא ידעתי [...]" וגם אתה לא הגדת לי וגם אנכי לא שמעתי בלתי היום" – לא ידעתי משמעות החתימה היא ויתור על חלקי בעיזבון, בית הדין לא אמר לי זאת וגם אחיי העלימו את המידע הסודי שאליו נחשפתי רק עתה, במקרה, בעת שנחשפתי לצו הירושה עצמו (שכולו נעלם מידיעת המבקשת – לטענתה – עד לא מכבר).

המסמך החתום בידי המבקשת כתוב בעברית פשוטה, לא בלשון הלכתית הנהירה רק לבאי בית המדרש, לא בלשון של פלפולים משפטיים המובנים למשפטנים בלבד ואף לא בלשונם של מסמכים חשבונאיים סבוכים המצריכים הכשרה של רואה חשבון כדי לפענחם.

לשון המסמך היא "אני מודה בזה שהקניתי בקניין המועיל את חלקי שירשתי בעיזבון המנוח הנ"ל לטובת [אלמונית] [המשיבה, אם המבקשת]". אפשר שאין המבקשת מבינה אל נכון את משמעותו ההלכתית המדוקדקת של המינוח ההלכתי "קניין המועיל" אבל את עיקרו של דבר – שהחתומה על הנוסח האמור הקנתה לאמה את חלקה בעיזבון – מבין כל היודע קרוא וכתוב בעברית.

אף בשטרות ובמסמכים שלשונם אינה קלה להבנה או בקרב ציבורים שאינם דוברי עברית – ידועים דברי שו"ת הרשב"א (חלק א סימן תרכט):

"נשאל [הרשב"א] ביהודי עם הארץ שבא לגרש את אשתו ואמרו לו בית דין שיפרע לה כתובתה. ואמר שלא הבין כשקרא החזן הכתובה והמתנה ולא הבין התנאי, ואמר כי שאלו את פי הרב רבי מאיר ז"ל והשיב דשומעין לו. והוא [הרשב"א] אומר דאין שומעין לו דחזקה שהעידו עדים בעל פה ועל פיו חתמו בו. ואם אין אתה אומר כן לא הנחת חיוב לעמי הארץ ולא על הנשים דכולן יטענו כן. ואין אלו אלא דברי תמה."

ואף על פי שהרשב"א (שם) סייג את הוראתו למעשה וסיים "אבל מה אעשה שכבר הורה זקן יושב בישיבה חכם עם איש שיבה". כבר כתב על כך הבית יוסף באבן העזר (סימן 10):

"ואיני יודע למה נחבא אל הכלים משום דחזא גברא, כיון דתיובתא לא חזא. ולענין הלכה נראה לי כדברי הרשב"א משום דאם לא כן לא שבקת חיי דכל עמי הארץ יאמרו כן."

כך הובא להלכה גם בדברי הרמ"א (בשולחן ערוך אבן העזר שם סעיף יג).

ובחושן משפט (סימן סא) הביא הבית יוסף את דברי הרשב"א והשמיט לגמרי את ההסתייגות שבסופם ואף ערכם להלכה בשולחנו (שולחן ערוך שם סעיף יג).

על אחת כמה וכמה במסמך שלשונו קלה, פשוטה ובהירה כאמור. מסתבר שבמסמך כזה אף יודו כולי עלמא, שאין לקבל – ובוודאי ללא ראיות – טענת "לא הבנתי".

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ועוד הובא בחושן משפט (סימן מה סעיף ג) – ואף כאן שורש הדברים בדברי הרשב"א, בתשובה אחרת (שו"ת הרשב"א המיוחסות לרמב"ן סימן עז, וכמובא בבית יוסף שם) – שאף אם אכן נודע הדבר שהחותם על המסמך לא הביין את תוכנו "והדבר ברור שאינו יודע לקרות, ויש עדים שחתם עד שלא קראו, מכל מקום מתחייב הוא בכל מה שכתוב בו" וציינוהו גם בדין הנ"ל – הש"ך (סימן ס"א ק"י) והתומים (אורים שם ס"ק כד).

טעמו של דבר הוא כדברי הרשב"א (שם וכמובא בבית יוסף שם וכן בש"ך ובאורים הנ"ל בשינוי לשון): "כיון שלא חשש לקרותו וסמך על הסופר, שכל הסומך על נאמנות של אחרים הלא הוא גומר בדעתו להתחייב."

זאת ועוד: מסמך קבלת הסמכות וההקנאה נחתם בידי הגאון הרב ציון אלגרבלית שליט"א – אז אב"ד ירושלים ולימים חבר בית הדין הגדול, המעיד בחתימתו כי אכן הקניין האמור נעשה בפניו והמבקשת הצהירה וחתמה בפניו על המסמך. "חזקה על חבר שאינו מוציא מתחת ידו דבר שאינו מתוקן" ואין כל מקום לחשוש שהג"צ אלגרבלית אפשר ואישר חתימה וקניין בפניו בלי שייווכח כי החותמת והמקנה תדע ותבין את אשר לפניה.

הזכרנו לעיל שטענת "לא הבנתי" זו מכחישה את כוח טענתה האחרת של המבקשת לפיה חתמה על המסמך מכוחה של השפעה לא הוגנת – איומים ולחצים. הדברים אמורים גם בכיוון ההפוך:

כללו של דבר שתי הטענות צרות זו לזו – החותם ללא הבנה, ובוודאי מי שלטענתו הוא כה תם עד שלא יבין מסמך פשוט כל כך, אינו נזקק לאיומים וללחצים כדי לחתום ומי שאינו חותם על מסמך ללא איומים ולחצים אינו אדם שמוכן לחתום ללא שיבין דבר.

אכן אפשר שטענה אחת אמת היא וחברתה – שקרית, אלא שמי שלמראית עינינו אינו נמנע מלבדות טענה אחת – אי אפשר לתת אמון גם בטענתו השנית, ו"מדהא ליתא הא נמי ליתא", ודאי כשבלאו הכי כל אחת מהטענות בפני עצמה תמוהה וגרועה היא.

מסקנות

סוף דבר:

התביעה שלפנינו אינה מעלה עילה כלשהי לביטולו או שינוי של צו הירושה.

התביעה מוגשת בשיהוי רב, אין היא נסמכת על כל ראיה או אסמכתה לטענות המועלות בה ואינה מעלה אף בדל ראיה כזו, הטענות – לא זו בלבד שאינן מוכחות אלא שחלקן אף מופרכות או מכילות סתירות פנימיות, וחלקן ואולי כולן – אף לו נתקבלו לא היה בהן כדי להצדיק את התביעה.

לפיכך בית הדין דוחה את התביעה.

לפנים משורת הדין לא תחויב המבקשת בהוצאות משפט לטובת אוצר המדינה, אף שהיא ראוי לחייבה בהן נוכח טענות הסרק שלפחות חלקן אף בדויות בעליל.

ההחלטה מותרת בפרסום לאחר השמטת פרטיהם המזהים של הנוגעים בדבר.

ניתן ביום ז' בטבת התשע"ז (5.1.2017).

הרב שלמה שטסמן – אב"ד